

Kommittédirektiv

Utvärdering av fridskränkingsbrotten m.m.

Dir.
2010:56

Beslut vid regeringssammanträde den 20 maj 2010

Sammanfattning

En särskild utredare ska utvärdera tillämpningen av brotten grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning i syfte att identifiera eventuella tolkningsproblem som uppkommit vid tillämpningen. Syftet med utvärderingen är också att undersöka om målsättningen med att införa dessa brott har uppnåtts, dvs. att inom ramen för det straffrättsliga förfarandet kunna beakta den utsatta personens hela situation när han eller hon utsatts för en serie i och för sig straffbelagda men ofta var för sig relativt lindriga gärningar.

Utredaren ska särskilt

- undersöka vilka brottstyper som ingått vid utdömt ansvar för fridskränkingsbrott och hur reglerna om preskription påverkat detta,
- undersöka i vilken utsträckning gärningsmannen samtidigt fällts till ansvar för andra brott mot samma målsäggande,
- analysera vad som enligt domstolarna krävs för att rekvisiten ”upprepad kränkning” samt ”ägnade att allvarligt skada personens självkänsla” ska anses uppfyllda, och
- när det gäller grov fridskränkning, undersöka vilken relation gärningsmannen och brottsoffret har eller har haft samt andra omständigheter som utredaren bedömer är relevanta.

Mot bakgrund av resultatet av utvärderingen ska utredaren ta ställning till om det finns behov av förändringar i bestämmel-

serna om fridskränkingsbrotten och i så fall lämna förslag till författningsändringar.

Utredaren ska också utreda och redovisa sin bedömning av om straffansvaret för egenmäktighet med barn är lämpligt utformat vid gemensam vårdnad. Om utredaren finner att straffansvaret bör ändras ska han eller hon lämna författningsförslag.

Uppdraget ska redovisas senast den 31 maj 2011.

Bakgrund

Fridskränkingsbrotten

Den 1 juli 1998 infördes brotten grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning i 4 kap. 4 a § brottsbalken (prop. 1997/98:55). Genom ändringar som trädde i kraft den 1 januari 2000 fick brotten sin nuvarande utformning (prop. 1998/99:145). Genom brotten specialregleras ansvaret för upprepad straffbara gärningar mot närstående.

Enligt första stycket ska den som begår brottsliga gärningar enligt 3, 4 eller 6 kap. brottsbalken mot en närstående eller tidigare närstående person dömas för grov fridskränkning till fängelse i lägst sex månader och högst sex år, om var och en av gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet och gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla. I andra stycket anges att om gärningarna har begåtts av en man mot en kvinna som han är eller har varit gift med eller som han bor eller har bott tillsammans med under äktenskapsliknande förhållanden, ska i stället dömas för grov kvinnofridskränkning till samma straff.

Införandet av brotten motiverades av behovet att ytterligare understryka allvaret i brottslighet som riktar sig mot personer i nära relationer och som präglas av att den sammantaget är ägnad att systematiskt kränka den utsatta personen. Syftet var att kunna ta hänsyn till den utsatta personens hela situation och att markera det särskilt straffvärda i en långvarig och upprepad kränkning av en närstående person genom en serie i och för sig straffbelagda men ofta var för sig relativt lindriga gärningar,

såsom upprepad lindrig misshandel, ofredande och hemfridsbrott (prop. 1997/98:55 s. 77 f.).

Egenmäktighet med barn

Brottet egenmäktighet med barn finns i 7 kap. 4 § brottsbalken. I första stycket föreskrivs ansvar för obehöriga ingrepp i eller missbruk av den vårdnad om barn som enligt föräldrabalken eller andra bestämmelser utövas av föräldrar eller andra vårdnadshavare. Enligt första meningen döms den som ”obehörigen *skiljer* ett barn under femton år från någon som har vårdnaden om barnet” till böter eller fängelse i högst ett år, om gärningen inte utgör brott mot frihet. Detsamma gäller enligt andra meningen ”om den som gemensamt med någon annan har vårdnaden om ett barn under femton år utan beaktansvärt skäl egenmäktigt *bortför* barnet eller om den som skall ha vårdnaden obehörigen bemäktigar sig barnet och därigenom själv tar sig rätt”. I tredje stycket finns en särskild straffskala för grovt brott som sträcker sig från fängelse i lägst sex månader till fängelse i högst fyra år.

Behovet av en utredning

Fridskränkingsbrotten

Frågan om en utvärdering av fridskränkingsbrotten har aktualiserats i flera sammanhang. I samband med den ändring av straffbestämmelserna som trädde i kraft den 1 januari 2000 konstaterade regeringen, bl.a. mot bakgrund av synpunkter från Lagrådet rörande utformningen av lagtexten, att det fanns anledning att noga följa tillämpningen av bestämmelserna och i ljuset av den fortsatta utvecklingen av domstolspraxis pröva bl.a. vad Lagrådet anfört (prop. 1998/99:145 s. 12).

I regeringens handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer har regeringen också utlovat en sådan utvärdering (skr. 2007/08:39 s. 29 f.).

Frågan om huruvida ytterligare brott bör omfattas av fridskränkingsbrotten har diskuterats. Så har t.ex. Brottsförebyggande rådet i en utvärdering av besöksförbudslagen (Besöksförbud – En utvärdering av lagen och dess tillämpning. Rapport 2003:2) ansett att det finns anledning att utreda om överträdelse av besöksförbud ska kunna medföra ansvar för grov kvinnofridskränkning. Frågan om huruvida ärekränkingsbrott enligt 5 kap. brottsbalken ska omfattas diskuterades i samband med införande av fridskränkingsbrotten. Som skäl att inte ta med ärekränkingsbrotten angavs främst att de särskilda åtalsreglerna innebär att den praktiska nyttan av att inkludera dessa brott starkt kan ifrågasättas (prop. 1997/98:55 s. 79 f.).

Mot denna bakgrund och då brotten grov fridskränkning respektive grov kvinnofridskränkning nu varit i kraft och tillämpats en längre tid finns skäl att genomföra en utvärdering för att kunna analysera och bedöma om lagstiftningen i något hänseende bör förändras.

Egenmäktighet med barn vid gemensam vårdnad

Straffansvaret för egenmäktighet med barn ser olika ut beroende av om föräldrarna har gemensam vårdnad om sitt barn eller om någon av dem har ensam vårdnad om barnet.

I rättspraxis har skillnadens innebörd närmare klargjorts. Högsta domstolen (HD) konstaterade i avgörandet NJA 2006 s. 708 att uttrycket ”egenmäktigt bortför” i 7 kap. 4 § första stycket andra meningen brottsbalken inte kan omfatta att en vårdnadshavare mot den andra vårdnadshavarens vilja håller kvar barnet på en plats dit barnet ursprungligen förts i samförstånd mellan vårdnadshavarna. I avgörandet NJA 2007 s. 326 kom HD till samma slutsats även i ett fall där en vårdnadshavare utan den andre vårdnadshavarens vetskap, under en umgängesperiod, fört barnet till den plats där det sedan hölls kvar. Något annat var inte påstått i målet än att avsikten vid bortförandet var att återlämna barnet när umgängesperioden var slut.

Riksåklagaren och Åklagarmyndigheten har i skrivelser till Justitiedepartementet ifrågasatt om brottet egenmäktighet med barn, i situationer då vårdnaden är gemensam, bör ha en så be-

gränsad räckvidd som klargjorts genom HD:s domar (Ju 1999/2512 och Ju 2007/5528) samt begärt en översyn.

Det bör också beaktas att nuvarande regler om förutsättningar för gemensam vårdnad ser väsentligen annorlunda ut än de som fanns vid tidpunkten för utformningen av straffansvaret för egenmäktighet med barn.

Det finns mot denna bakgrund behov av att överväga om straffansvaret är lämpligt utformat vid gemensam vårdnad.

Uppdraget

Fridskränkingsbrotten

En särskild utredare ska utvärdera tillämpningen av brotten grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning i syfte att identifiera eventuella tolkningsproblem som uppkommit vid tillämpningen. Syftet med utvärderingen är också att undersöka om målsättningen med att införa dessa brott har uppnåtts, dvs. att inom ramen för det straffrättsliga förfarandet kunna beakta den utsatta personens hela situation när han eller hon utsatts för en serie i och för sig straffbelagda men ofta var för sig relativt lindriga gärningar.

Fridskränkingsbrotten har haft sin nuvarande lydelse sedan den 1 januari 2000. År 2009 anmäldes drygt 2600 fall av grov kvinnofridskränkning och drygt 1 200 fall av grov fridskränkning. Totalt lagfördes år 2008 ca 500 personer för fridskränkingsbrott. Det finns sålunda ett stort antal domar att utgå från. Utredaren ska utföra analysen på grundval av ett representativt urval från praxis som är tillräckligt för att tillåta generella slutsatser.

Mot bakgrund av de ändringar som regeringen föreslagit som syftar till att höja straffen för allvarliga våldsbrott och som ska träda i kraft den 1 juli 2010 (prop. 2009/10:147) ska uppdraget emellertid inte omfatta domstolarnas påföljdsval och straffmätning.

Det ingår i utredarens uppdrag att särskilt undersöka följande.

Utredaren ska undersöka vilka brottstyper som ingått vid utdömt ansvar för fridskränkingsbrott och hur reglerna om preskription påverkat detta. Han eller hon ska även undersöka i vilken utsträckning gärningsmannen samtidigt fällt till ansvar för andra brott mot samma målsägande vid sidan av fridskränkingsbrottet.

Utredaren ska analysera vad som enligt domstolarna krävs för att rekvisiten ”upprepad kränkning” samt ”ägnade att allvarligt skada personens självkänsla” ska anses uppfyllda.

Utredaren ska även, när det gäller grov fridskränkning, undersöka vilken relation gärningsmannen och brottsoffret har eller har haft. Särskild uppmärksamhet ska ägnas åt frågan hur lagstiftningen har tillämpats i situationer när brottet riktats mot barn. Utredaren ska också notera gärningsmannens respektive brottsoffrets kön samt andra omständigheter som utredaren bedömer är relevanta, t.ex. ålder och gärningsmannens tidigare brottslighet.

Utredaren bör belysa hur eventuella skadeståndsanspråk har bedömts.

Mot bakgrund av resultatet av utvärderingen ska utredaren ta ställning till om det finns behov av förändringar i straffbestämmelserna om grov fridskränkning respektive grov kvinnofridskränkning, utom när det gäller straffskalan, och i så fall lämna förslag till författningsändringar. Det står även utredaren fritt att överväga ändringar i närliggande lagstiftning eller lämna förslag till andra åtgärder.

Egenmäktighet med barn

Utredaren ska utreda och redovisa sin bedömning av om straffansvaret för egenmäktighet med barn är lämpligt utformat vid gemensam vårdnad. Om utredaren finner att straffansvaret bör ändras, ska han eller hon lämna författningsförslag.

Uppdragets genomförande och tidsplan

När det gäller metoder för uppdragets genomförande står det utredaren fritt att utforma dessa efter vad som bedöms lämpligt.

Utredaren bör samråda med och inhämta upplysningar från berörda företrädare för rättsväsendet, dvs. polis, åklagare och domstolar, samt vid behov andra myndigheter eller organ som kan vara berörda, t.ex. Brottsoffermyndigheten och Brottsförbyggande rådet.

Utredaren ska hålla sig informerad om och vid behov beakta relevant arbete som pågår inom Regeringskansliet och utredningsväsendet. Särskild uppmärksamhet ska ägnas beredningen av betänkandet Stalkning – ett allvarligt brott (SOU 2008:81). I det betänkandet föreslås ett nytt brott, olaga förföljelse, vars utformning bygger på fridskränkingsbrotten.

Utredaren ska redovisa de ekonomiska konsekvenserna av sina förslag. Om förslagen leder till kostnadsökningar för det allmänna, ska utredaren föreslå hur dessa ska finansieras.

Utredaren ska redovisa uppdraget senast den 31 maj 2011.

(Justitiedepartementet)